

KS. KAZIMIERZ PANUŚ

ZASADA *PONDUS ET ORDO*
W ADHORTACJI *EVANGELII GAUDIUM*
I JEJ PRZESŁANIE DLA KAZNODZIEJSTWA

THE *PONDUS ET ORDO* PRINCIPLE IN THE APOSTOLIC EXHORTATION
EVANGELII GAUDIUM AND ITS MESSAGE FOR PREACHING

Abstract. According to the Decree on Ecumenism *Unitatis Redintegratio* in no.11 the *pondus et ordo* which arranges the contents of faith according to their “relation with the base or root of Christian faith” is of great importance for preaching. The principle requires the truths of faith and morality are not only communicated truly according to the Gospel, but also in the way that the primary (central) truths are preached and experienced in devotion primarily and the secondary (minor) secondarily. The principle has been very much appreciated by the Pope Francis in the Apostolic exhortation *Evangelii Gaudium*. The article analyses statements concerning the problem, included in the document.

Summarised by Rev. Kazimierz Panuś

Key words: the *pondus et ordo* principle, exhortation *Evangelii Gaudium*, preaching.

Już w starożytności domagano się, by dzieło sztuki czy utwór literacki składał się z odpowiednio zestrojonych elementów. W ogólnej teorii piękna wielką rolę odgrywały pojęcia harmonii, symetrii oraz właściwej proporcji składników w obrębie pewnej całości. Arystoteles uzupełnił pojęcie ładu i proporcji koncepcją właściwej wielkości: piękno miało zależeć również od stosownego rozmiaru całości przedmiotu. W celu uzyskania wrażenia estetycznego ustalano kanony stałych reguł pomiarów i ich wzajemnych relacji¹. Do

---

Ks. prof. dr hab. KAZIMIERZ PANUŚ – kierownik Katedry Homiletyki w Instytucie Liturgicznym na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego; adres do korespondencji: ul. M. Beniowskiego 39, 30-066 Kraków; e-mail: kazimierz.panus@upjp2.edu.pl

¹ Zob. H. Lausberg. *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*. Przeł. i oprac. A. Gorzkowski. Bydgoszcz: Homini 2002 § 443-452 (*dispositio*) § 447-451 (*ordo naturalis*) oraz § 1055 (*aptum – stosowność*).

dziś w tradycji kultury funkcjonuje francuskie powiedzenie: *toutes proportions gardées*. Podkreśla ono potrzebę zachowania odpowiednich proporcji. Nie inaczej jest z gmachem wiary i moralności chrześcijańskiej. Musi być on budowany w przepowiadaniu zgodnie z zasadą *pondus et ordo*. Na czym owa zasada polega?

1. ZASADA *PONDUS ET ORDO*

Zasada *pondus et ordo* (dosłownie: „ciężar i porządek”) dotyczy hierarchii prawd wiary. Została ona przypomniana przez papieża Franciszka w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* (EG). Dokument ten, porządkując wiele spraw związanych z przepowiadaniem słowa Bożego w dzisiejszym świecie, nie pomija tej ważnej sprawy. Przypomina najpierw fundamentalną zasadę, że „wszystkie prawdy objawione pochodzą z tego samego boskiego źródła i należy wierzyć w nie z tą samą wiarą” (EG 36), zaraz jednak wyraźnie zaznacza, że „niektóre z nich [tych prawd] są ważniejsze, ponieważ wyrażają bardziej bezpośrednio istotę Ewangelii” (EG 36).

Początki stosowania zasady *pondus et ordo* można dostrzec już w Piśmie Świętym, które dokonuje pewnego porządkowania prawd wiary. Wyrazem tego są krótkie, syntetyczne formuły wiary. Jedną z najstarszych i najbardziej rozpowszechnionych jest wyznanie: „Ja jestem Pan, Bóg twój, który cię wyprowadził z ziemi egipskiej” zawarte w Księdze Wyjścia (20, 2). Podobne formuły, jak chociażby: „Pan, który wywiódł Izraela z ziemi egipskiej” znajdują się w Księdze Liczb (23, 22; 24, 8), bądź też w starotestamentowych podsumowaniach historiozbowczych (Pwt 26, 5-9; Joz 24, 2-13). W tej formule wiary położony został akcent na prawdę o Bogu Zbawcy, który jako Stwórca człowieka od początku obecny jest w dziejach Ludu Wybranego, a kiedy ten oddala się od Niego, staje się jego Sędzią. W tych i innych tekstach (np. Jdt 5, 6-21; Ne 9, 6; Ps 78; 105; 136) widoczny jest też pewien schemat: Bóg Zbawca, Stwórca, Sędzia². Tak jest w Starym Przymierzu.

Natomiast nowotestamentowe objawienie koncentruje się wokół „fundamentalnego rdzenia” – jak stwierdza adhortacja w numerze 36. Z kart Nowego Testamentu bije pierwszoplanowa wielkość osoby Jezusa Chrystusa i Jego dzieła, przedstawionych w kontekście trynitarnym. „Jaśniejse piękno zbawczej miłości Boga objawionej w Jezusie Chrystusie, który umarł i zmartwychwstał”

---

² S. Rabej. *Hierarchia prawd wiary*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Lublin: TN KUL 1993 s. 845.

(EG 36). Pierwotna katecheza apostołska podkreśla nieprzerwanie, że Jezus został ukrzyżowany za nasze grzechy, ale Bóg wskrzesił Go z martwych i uczynił go Panem i Mesjaszem. Szczególnie mocno podkreślają to Dzieje Apostolskie (Dz 2, 23-24. 36; 3, 13-15; 4, 10; 5, 30; 10, 39-40; 13, 27-30) i listy Pawłowe (Rz 1, 4; Rz 2, 24; Flp 2, 9-11; 2 Kor 4, 14; Ga 1,1 i inne).

Ten „fundamentalny rdzeń” chrystologiczno-trynitarny znalazł swój wyraz w późniejszych symbolach wiary, a ustaloną przez pierwotną katechezę apostołską hierarchię prawd wiary podjęli Ojcowie Kościoła i pisarze wczesnochrześcijańscy. W ich nauczaniu dominują tajemnice życia Chrystusa: wciele nie, męka, krzyż i zmartwychwstanie, wpisane w misterium Trójcy Przenajświętszej. Pierwsze symbole wiary koncentrują się więc na wyznaniu wiary w Ojca, w Syna i w Ducha Świętego, przy czym najszerzej rozbudowują wyznanie chrystologiczne. Inne prawdy wiary są stopniowo dołączane do tego fundamentalnego wyznania³.

Także średniowieczni teologowie podejmują swe poszukiwania w zgodzie z zasadą *pondus et ordo*. Duży wkład w rozumienie tej zasady wniósł św. Tomasz z Akwinu (1224/25-1274). W nauczaniu Kościoła na ten temat wciąż aktualne jest jego rozróżnienie między dogmatami należącymi do porządku celu oraz porządku środków⁴. Niektóre bowiem prawdy dotyczą „porządku celu” – są to te, które mówią o Bogu i Jego zbawczym działaniu w Jezusie Chrystusie i Duchu Świętym, określają sam cel, którym jest zbawienie. Inne natomiast dotyczą „porządku środków” prowadzących do zbawienia – są to np. prawdy o liczbie siedmiu sakramentów, o samej strukturze hierarchicznej Kościoła, o sukcesji apostołskiej, o prymacie biskupa Rzymu⁵. To rozróżnienie między prawdami określającymi cel, którym jest zbawienie w Chrystusie, a środkami do niego prowadzącymi ma duże znaczenie. Ustala bowiem relację i perspektywę dla wszystkich prawd. Pozwala też wyrazić „dostrzec samo jądro wiary”⁶. W Chrystusie i przez Chrystusa Trójjedyny Bóg objawia się historycznie, osobowo, zbawczo i eschatologicznie. Jezus Chrystus stanowi niejako centrum wszystkich Bożych dzieł, zbawczych czynów i słów⁷.

³ Tamże kol. 845-846; B. Forte. *Fundamenty wiary. Przewodnik życia chrześcijańskiego*. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew” 2012 s. 9-10.

⁴ R a b i e j. *Hierarchia prawd wiary* s. 848; E. K o p e ć. *Znaczenie chrystologicznej koncentracji w teologii współczesnej*. W: *Chrystocentryzm w teologii. Ogólnopolskie Sympozjum Chrystologiczne, kwiecień 1974*. Red. E. Kopeć. Lublin: Wydział Teologiczny KUL 1977 s. 13.

⁵ S. P a w ł o w s k i. *Znaczenie zasady hierarchii prawd w kaznodziejstwie*. W: *Integralne kształcenie kaznodziei*. Red. W. Broński. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 212.

⁶ K o p e ć. *Znaczenie chrystologicznej koncentracji* s. 68.

⁷ Tamże s. 62.

Drobiazgowa analiza prawd objawionych dokonywana przez teologię spekulatywną w ciągu wieków doprowadziła do nagromadzenia wielu skomplikowanych twierdzeń, implikacji i konkluzji. W tym systemie, przypominającym niekiedy labirynt nie do przebycia, trudno było z czasem nawet specjalistom uchwycić to, co najważniejsze w chrześcijaństwie. Taka sytuacja zmusiła teologów do poszukiwania prawdy centralnej i uszeregowania wokół niej pozostałych twierdzeń. W efekcie w dwudziestowiecznej teologii upowszechnił się kierunek chrystocentryzmu lub, mówiąc precyzyjniej, „chrystologiczna koncentracja w teologii”⁸. Polega ona – jak podkreśla E. Kopeć – na wprowadzeniu do teologii zasady metodycznej, dzięki której całość doktryny chrześcijańskiej będzie interpretowana w relacji do osoby Jezusa Chrystusa. Tak więc poszczególne dyscypliny teologiczne, a nawet poszczególne zagadnienia w ramach tych dyscyplin nie mogą być traktowane jako twierdzenia czy prawdy odrębne, istniejące same dla siebie, izolowane od całej doktryny, ale winny być ujmowane i interpretowane w odniesieniu bądź w perspektywie do centralnej prawdy Objawienia Bożego, którą jest Jezus Chrystus⁹. Przy uzasadnianiu jakiejś prawdy teologicznej nie wystarczy zatem odwołać się do tzw. kryteriów formalnych, tzn. źródeł Objawienia, a więc do Pisma Świętego i Tradycji czy orzeczeń Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, ale należy zastosować jeszcze tzw. kryterium rzeczowe, które wykaże, w jaki sposób i o ile dana prawda wyraża treść chrystologiczną i jak się z nią łączy¹⁰. Do tej zasady metodycznej nawiązał Sobór Watykański II.

2. ZASADA *PONDUS ET ORDO* W DOKUMENTACH WSPÓŁCZESNEGO KOŚCIOŁA

Dyskusję nad hierarchią prawd wiary podjęto już podczas dyskusji nad pierwszą wersją Dekretu o ekumenizmie. Pod obrady Soboru zagadnienie to wniósł 25 listopada 1963 r. Andrea Pangrazio († 2005), arcybiskup Gorizia w północnych Włoszech. Jego zdaniem zasadniczym kryterium, według którego trzeba rozróżniać i określać rangę poszczególnych prawd wiary, jest ich „przedmiot”. Jeśli jest nim ostateczny cel człowieka, należą one do grupy prawd zasadniczych, fundamentalnych, pierwszorzędnych; jeśli natomiast

⁸ Tamże s. 60.

⁹ Tamże.

¹⁰ T. P a n u ś. *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010 s. 185-186.

odnoszą się do środków wiodących do celu, trzeba je zaliczyć do zespołu prawd wiary zdecydowanie niższej rangi. Tę myśl podjął kardynał Franz König z Wiednia. Jego zdaniem prawdy wiary należy raczej wywazać niż wyliczać (*potius ponderentur quam numerentur*), ponieważ mają różny ciężar (*pondus*)¹¹. Ostatecznie Sobór przyjął ideę hierarchii prawd wiary, zapisaną w numerze 11 Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* w następującym brzmieniu: „Ponadto w dialogu ekumenicznym teologowie katolicy [...] porównując doktryny, niech pamiętają o istnieniu porządku czy «hierarchii» prawd nauki katolickiej, ponieważ różny jest ich związek z fundamentami wiary chrześcijańskiej”¹². W sformułowaniu tym nie podjęto szczegółowego wyliczenia „porządku czy hierarchii” prawd wiary. Tekst soborowy przesunął akcent z ilościowego rozumienia prawdy na jej rozumienie bardziej jakościowe. Wskazano jedynie kryterium hierarchizacji prawd, którym jest „związek z fundamentami wiary chrześcijańskiej”. Dekret kładzie nacisk „nie tyle na prawdę wiary jako taką, ile na jej wartość i znaczenie zbawcze”¹³. Innymi słowy, ważność danej prawdy nie wynika wyłącznie z tego, że została ona zdefiniowana przez Kościół, ale z jej relacji do tajemnicy Chrystusa. Kryterium dla hierarchii prawd wiary stanowi bliskość tajemnicy Chrystusa, która zawiera w sobie „mysterium Trinitatis”¹⁴.

Jakkolwiek postulat uwzględniania hierarchii prawd został przypomniany przez Sobór teologom uczestniczącym w dialogu ekumenicznym, *de facto* dotyczy on całokształtu kościelnego nauczania. Dowodzi tego chociażby fakt, że z dokumentów posoborowych stosunkowo najwięcej uwagi problemowi hierarchii prawd wiary poświęciła *Ogólna instrukcja katechetyczna* (OIK; *Directorium catechisticum generale*), pierwszy w dziejach Kościoła powszechnego odrębny dokument poświęcony posłudze katechetycznej, wydany przez rzymską Kongregację do Spraw Duchowieństwa 11 kwietnia 1971 r.¹⁵ *Ogólna instrukcja katechetyczna* przyznaje, że „w orędziu zbawienia istnieje pewna hierarchia prawd, którą Kościół zawsze uznawał, gdy sporządzał symbole czy streszczenia prawd wiary” (OIK 43). Dokument wyjaśnia, jak nie należy rozu-

---

¹¹ *Schema Decreti de oecumenismo. Modi a patribus conciliaribus propositi a secretariatu ad christianorum unitatem fovendam examinati (sub secreto)*. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1964 s. 12.

¹² Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski, nowe tłumaczenie. Poznań: Pallottinum 2002 s. 201.

¹³ Rabej. *Hierarchia prawd wiary* s. 845-848.

¹⁴ Tamże; Kopeć. *Znaczenie chrystologicznej koncentracji* s. 67.

¹⁵ E.J. Korherr. *Katechetische Direktorien*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 5. 3. völlig neu bearb. Aufl. Freiburg im Breisgau: Herder 1996 s. 1307-1308.

mieć tej sprawy. Hierarchia prawd wiary nie oznacza bowiem, że „ pewne prawdy w mniejszym stopniu niż inne wchodzą w zakres samej wiary, lecz podkreśla, że niektóre prawdy wspierają się na innych jako główniejszych i przez nie są naświetlane” (OIK 43)¹⁶. Różne aspekty tajemnicy Jezusa – podkreśla *Ogólna instrukcja katechetyczna* – należy w ten sposób wyklądać, aby „pierwsze miejsce zajmował fakt centralny dotyczący osoby Jezusa, który jest największym darem danym ludziom – oraz by pozostałe prawdy nauki katolickiej z niego czerpały swój układ i swoją hierarchię ujmowaną w aspekcie pedagogicznym” (OIK 16). Katecheza na wszystkich swoich stopniach winna uwzględniać tego rodzaju hierarchię prawd wiary.

Analizowany dokument wskazuje, że orędzie ewangeliczne jest skoncentrowane wokół misterium Trójcy Przenajświętszej, w perspektywie chrystocentrycznej (OIK 114). Teocentryzm trynitarny polega na prowadzeniu katechizowanego do osobowego spotkania z Bogiem, przyłgnięcia do Boga, który jako Ojciec objawia się człowiekowi przez Jezusa Chrystusa, a w Duchu Świętym pragnie dać mu udział w boskiej naturze¹⁷. „Jak Chrystus stanowi centrum historii zbawienia, tak Tajemnica Boga jest centrum, od którego historia zbawienia bierze swój początek i ku któremu jest skierowana jako do celu ostatecznego. Chrystus ukrzyżowany i zmartwychwstały prowadzi ludzi do Ojca, posyłając Ducha Świętego do ludu Bożego” (OIK 41). Dlatego też katechetyczna posługa słowa powinna mieć strukturę teocentryczno-trynitarną, przez Chrystusa do Ojca w Duchu Świętym. Nieuwzględnianie wspomnianych trzech elementów lub nieukazywanie ścisłego ich powiązania sprawia, że orędzie chrześcijańskie może zatracić właściwy sobie charakter (por. OIK 41; 42-44). Przez Chrystusa i dzięki Niemu jesteśmy w stanie wniknąć w wielką i niepojętą tajemnicę Boga. Dlatego też dokument tak stanowczo podkreśla, że każda forma chrześcijańskiego nauczania i wychowania powinna być zogniskowana wokół osoby i dzieła Chrystusa.

Ogólna instrukcja katechetyczna nie przestaje jednak na stwierdzeniu istnienia hierarchii prawd wiary ani na podkreśleniu centralnego miejsca przyznanego w niej Chrystusowi. Zasadą tego dokumentu w tym temacie jest uczynienie kolejnego kroku i wyznaczenie czterech podstawowych punktów, wokół których można zebrać wszystkie prawdy wiary. Są to najpierw

---

¹⁶ Tekst *Ogólnej instrukcji katechetycznej* cytowany jest za: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*. Red. W. Kubik. Cz. 1. Warszawa: ATK 1985 s. 91-192.

¹⁷ A. Exeler. *Zur Freude des Glaubens hinführen. Apostolisches Schreiben „Über die Katechese heute“ Papst Johannes Pauls II. Mit einem Kommentar von A. Exeler*. Freiburg-Basel-Wien: Herder 1980 s. 136.

tajemnica Boga, a więc Ojca, Syna i Ducha Świętego, Stwórcy wszystkiego, następnie tajemnica Chrystusa, czyli Słowa Wcielonego, który narodził się z Maryi Dziewicy, dla naszego zbawienia został umęczony, umarł i zmartwychwstał; tajemnica Ducha Świętego, który jest obecny w Kościele, uświęca go i nim kieruje, aż do chwalebego przyjścia Chrystusa Zbawiciela i Sędziego naszego i wreszcie tajemnica Kościoła, który jest mistycznym Ciałem Chrystusa, i w którym Maryja Dziewica zajmuje najczcigodniejsze miejsce (por. OIK 43). Aby chrystocentrycznie ująć każdą formę katechetycznego nauczania, należy zadbać, by tajemnica Chrystusa przeniknęła i inspirowała całą treść katechetycznego przekazu. Chodzi zatem o wewnętrzne, a nie o zewnętrzne odniesienie do Chrystusa wszystkich treści wiary, które katecheza przekazuje, np. dzieląc cały materiał nauczania na trzy części i ukazując go wokół Jezusa Chrystusa pod następującymi tytułami: Jezus Prawdą – dogmatyka, Jezus Życiem – sakramenty, Jezus Drogą – etyka. Chrystocentryzm jest po prostu podstawowym wymogiem katechezy, a nie zasadą metodologiczną¹⁸.

Spośród współczesnych, posoborowych dokumentów katechetycznych Kościoła zasadzie hierarchii prawd wiary dużo uwagi poświęcają jeszcze dwa. Są to: *Katechizm Kościoła katolickiego* (KKK) oraz nowe *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK) z 15 sierpnia 1997 r., opracowane – podobnie jak pierwsze – przez rzymską Kongregację do Spraw Duchowieństwa.

Całościowe kompendium wiary, jakim jest *Katechizm Kościoła Katolickiego*, ogłoszony 11 października 1992 r., a więc dokładnie w trzydziestolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego II, stanowi prawdziwą „symfonię wiary” – jak papież Jan Paweł II nazywa *Katechizm* w promulgującej go konstytucji apostolskiej *Fidei depositum*. Przypominając hierarchię prawd wiary, *Katechizm* podkreśla, że w centrum wiary znajduje się przede wszystkim tajemnica Trójjedynego Boga¹⁹, która jest „źródłem wszystkich innych tajemnic wiary oraz światłem, które je oświeca”: „Tajemnica Trójcy Świętej stanowi centrum wiary i życia chrześcijańskiego. Jest tajemnicą Boga w sobie samym, a więc źródłem wszystkich innych tajemnic wiary oraz światłem, które je oświeca. Tajemnica ta jest najbardziej podstawowym i istotnym nauczaniem w «hierarchii prawd wiary»” (KKK 234).

Podobnie jak pierwsze *Directorium catechisticum generale* z 1971 r., także i to drugie, z 1997 r., zawiera obszerną wypowiedź Magisterium Kościoła

¹⁸ Panuś. *Zasada chrystocentryzmu* s. 179-180.

¹⁹ R. Martinelli. *Catechismo della Chiesa Cattolica*. W: *Dizionario di omiletica*. A cura di M. Sodi, A. M. Triacca. Torino–Bergamo: Leumann–Elle Di Ci 1998 [dalej skrót: DO] s. 250.

na temat hierarchii prawd. W ślad za innymi dokumentami dyrektorium to podkreśla, że orędzie ewangeliczne jest wyraźnie zorganizowane wokół misterium Trójcy Przenajświętszej, w perspektywie chrystocentrycznej (DOK 114). Po ogólnym stwierdzeniu, że „organiczny i zhierarchizowany charakter prezentują wszystkie aspekty i wymiary orędzia chrześcijańskiego” (DOK 115), dokument ten wymienia pięć obszarów tej hierarchizacji. Podkreśla, że historia zbawienia koncentruje się wokół Jezusa Chrystusa jako swojego centrum: przygotowanie do Ewangelii w Starym Testamencie, pełnia Objawienia w Chrystusie i czas Kościoła dokonują jej podziału na etapy, a stworzenie i sprawy ostateczne są jej początkiem i końcem. Żywą syntezą misterium chrześcijańskiego i kluczem do lektury całego Pisma Świętego jest Symbol Apostolski. To wokół niego jest hierarchicznie uporządkowana cała doktryna Kościoła. Kolejnym obszarem tej hierarchizacji wskazywanej przez dyrektorium są sakramenty. Stanowią one organiczną całość, która wypływa z Misterium Paschalnego Jezusa Chrystusa, tworząc strukturę, w której każdy z nich ma swoje żywotne miejsce. Wszystkie one są przyporządkowane Eucharystii, która jest „sakramentem sakramentów”. Dyrektorium podkreśla także hierarchię wartości w dziedzinie moralności. Zgodnie z ustaleniami samego Jezusa centralne miejsce ma w nim przykazanie miłości Boga i bliźniego, które streszcza dekalog. Ważną rolę odgrywa wreszcie Modlitwa Pańska, która syntetyzuje i porządkuje hierarchicznie ogromne bogactwa modlitwy zawarte w Piśmie Świętym i w całym życiu Kościoła (DOK 115)²⁰.

Do zaprezentowanych wyżej wypowiedzi Magisterium Kościoła na temat hierarchii prawd wiary należałoby jeszcze dołączyć ważne stwierdzenia Ojca Świętego Jana Pawła II na ten temat. Istotna jest zwłaszcza jego wypowiedź do teologów niemieckich. W przemówieniu zatytułowanym *Bezinteresowna posługa wspólnocie wierzących* z 18 listopada 1980 r. papież podkreśla najpierw potrzebę wewnętrznego uporządkowania prawd teologicznych wokół rdzenia, jakim jest Bóg i Jego zbawienie dane ludziom w Jezusie Chrystusie. Jednocześnie jednak papież zwraca uwagę, że uporządkowanie hierarchiczne prawd nie oznacza prostej redukcji całości wiary katolickiej do kilku prawd fundamentalnych. Zdaniem Jana Pawła im bardziej wyraziście będzie ujmowane to, co stanowi centrum, tym wyraźniejsze będą linie łączące je z tymi prawdami, które wydają się znajdować dalej²¹.

²⁰ Pawłowski. *Znaczenie zasady hierarchii prawd w kaznodziejstwie* s. 214.

²¹ Jan Paweł II. *Bezinteresowna posługa wspólnocie wierzących*. W: *Nauczanie papieskie*. T. 3. Cz. 2. Poznań–Warszawa: Pallottinum 1986 s. 685.

W świetle tych rozważań wyraźnie widać, że posoborowe Magisterium Kościoła wielokrotnie podejmowało temat hierarchii prawd wiary²². Powsta-je zatem pytanie, jak ujmuje to zagadnienie adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* papieża Franciszka.

3. ZASADA *PONDUS ET ORDO* W ADHORTACJI APOSTOLSKIEJ *EVANGELII GAUDIUM*

Zagadnieniu hierarchii prawd wiary adhortacja poświęca numery 36-39 w rozdziale pierwszym. Jak już wspomniano, papież podkreśla najpierw, że wszystkie prawdy objawione pochodzą z tego samego boskiego źródła i należy wierzyć w nie z tą samą wiarą. Prawdy wiary są jednak zróżnicowane. Te „ważniejsze” – jak stwierdza dokument – „wyrażają bardziej bezpośrednio istotę Ewangelii” (EG 36). Powołując się na naukę Soboru Watykańskiego II, zawartą w numerze 11 Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, papież potwierdza istnienie zasady *pondus et ordo* w obrębie prawd nauki katolickiej. Jej uzasadnieniem jest różny ich „związek z fundamentami wiary chrześcijańskiej” (EG 36). W ślad za przedstawioną wielowiekową tradycją adhortacja stwierdza, że „w tym fundamentalnym rdzeniu jaśnieje piękno zbawczej miłości Boga objawionej w Jezusie Chrystusie, który umarł i zmartwychwstał” (EG 36). Ważna jest także uwaga zamykająca ten ważny punkt dokumentu, że mianowicie zasada hierarchii wiary odnosi się „zarówno do dogmatów wiary, jak również do całości nauczania Kościoła, łącznie z nauczaniem moralnym”.

Właśnie temu ostatniemu zagadnieniu adhortacja poświęca wiele uwagi w kolejnym, 37 punkcie. Słowo Boże, w swym centralnym rdzeniu objawienia, naładowane jest napięciem dialektycznym między Bogiem i człowiekiem, który w osobie i tajemnicy Jezusa Chrystusa znajduje swą pełną realizację²³. Dlatego też wiara wyraża się w życiu codziennym chrześcijanina. Za św. Tomaszem z Akwinu papież stwierdza, że „również w przesłaniu moralnym Kościoła istnieje hierarchia w cnotach i czynach, które z nich się wywodzą”.

Do czterech cnót kardynalnych, zwanych także naturalnymi, tradycja chrześcijańska dodała trzy inne o charakterze wybitnie religijnym i teologicznym. Po raz pierwszy wyliczył je św. Paweł w swym Pierwszym Liście do Tesalo-

²² S. Pawłowski (*Znaczenie zasady hierarchii prawd w kaznodziejstwie* s. 212) podaje, że Magisterium Kościoła zabierało głos na ten temat około 20 razy.

²³ G. Morante. *Catechesi: oggi*. DO s. 240.

niczan (1, 3). Jeszcze bardziej znany jest jego słynny hymn o miłości jako szczytcie wszystkich cnót z Pierwszego Listu do Koryntian: „Tak więc trwają wiara, nadzieja, miłość – te trzy; największa z nich jednak jest miłość” (13, 13). Rozważając temat hierarchii prawd w dziedzinie moralności, adhortacja bazuje na nauczaniu św. Tomasza z Akwinu i nakreślonej przezeń mapie owych cnót. Akwinata, fundamentalna postać zachodniej myśli chrześcijańskiej, ze swym nadzwyczajnym, pomnikowym dziełem, jakim jest *Suma teologiczna*, poświęca zagadnieniom moralnym część *Prima Secundae*, czyli pierwszy dział części drugiej. Dzieło to jest trzykrotnie przywoływane w 37 punkcie adhortacji przy omawianiu hierarchii prawd wiary. Św. Tomasz umieścił kwestię cnót w ogólniejszym kontekście, znacznie też trudniejszym – stosunku między naturą i łaską, między ludzką wolnością i zbawczym działaniem Boga²⁴.

Orszak cnót ma też swój porządek: otwiera go miłość, *agape*, jak określa ją po grecku Nowy Testament, pierwsze i jedyne przykazanie zostawione przez Chrystusa uczniom. Miłość jest także cnotą ostatnią i ostateczną, ponieważ jej celem jest komunია z Bogiem, będącym Miłością w pełnym tego słowa znaczeniu (1 J 4, 8. 16). W ślad za myślą Akwinaty adhortacja podkreśla, że „dzieła miłości względem bliźniego są najdoskonalszym zewnętrznym wyrazem wewnętrznej łaski Ducha: «czynnikiem zajmującym w prawie nowym pierwsze miejsce jest łaska Ducha Świętego, która przejawia się w wierze działającej przez miłość»” (EG 37).

W adhortacji papież Franciszek kładzie mocny akcent na ten wyraz miłości, jakim jest miłosierdzie. Jest to miłość wspomagająca, będąca serdecznym odzewem na różnorakie ludzkie niedole. Bóg najbardziej okazał ludziom miłosierdzie w Jezusie Chrystusie. Zbawiciel dał wspaniały wzór miłosiernego działania. Wrażliwość na nędzę innego człowieka, zrozumienie jego potrzeb i staranie się o to, aby mu przyjść ze skuteczną i bezinteresowną pomocą, stanowi sprawdzian przynależności do Jezusa i zrozumienia Jego ducha²⁵. Adhortacja podkreśla, że „jeżeli chodzi o zewnętrzne działanie, miłosierdzie jest największą ze wszystkich cnót” (EG 37). W uzasadnieniu tego stwierdzenia papież przytacza wypowiedź św. Tomasza z Akwinu: „Miłosierdzie jest największą cnotą. Jej właściwością bowiem jest dawanie innym; a, co więcej, zarządanie potrzebom cudzym, a to jest dowodem wyższości. Stąd też miłosierdzie jest właściwością Boga, w miłosierdziu też naj-

²⁴ G. R a v a s i. *Powrót do cnót*. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2011 s. 22-23.

²⁵ S. O l e j n i k. *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże – zarys teologii moralnej*. Warszawa: ATK 1979 s. 518.

wyraźniej wyraża się Jego wszechmoc”. Akcent na miłosierdzie Boga i potrzeba kierowania się nim jest swoistym znakiem czasu, właściwym dla życia i działalności współczesnego Kościoła.

4. KONSEKWENCJE PRAKTYCZNE HIERARCHII PRAWD WIARY

Pondus et ordo, a więc ciężar i zajmowane przez daną prawdę wiary miejsce, nie pozostają obojętne dla praktyki głoszenia słowa Bożego. W przepowiadaniu i pobożności Kościoła chodzi bowiem nie tylko o to, by wiernie przekazywać światu prawdy wiary, ale także o to, by przekazywać je w taki sposób, by prawdy pierwszorzędne były głoszone i przeżywane w pobożności pierwszorzędnie, a drugorzędne – drugorzędnie, prawdy centralne – centralnie, a peryferyjne – peryferyjnie, zasadnicze – zasadniczo, a wtórne – wtórnie. Trudno odmówić racji prof. S.C. Napiórkowskiemu OFMConv, gdy stwierdza, że może się zdarzyć, iż kaznodzieja nigdy w życiu nie wypowie herezji, a jednak nie przekazuje chrześcijaństwa w pełni ortodoksyjnego, jeśli np. będzie przede wszystkim moralizował, a nie głosił w pierwszym rzędzie zbawienia w Jezusie Chrystusie lub też będzie więcej uwagi poświęcał spełnianiu praktyk religijnych (obecność w kościele, pacierz, posty, doroczna spowiedź...) niż budzeniu wiary w Boga, który okazuje nam miłosierdzie w swoim Synu. Nie wypaczając wprost i bezpośrednio żadnego dogmatu, można mimo to zniekształcać chrześcijaństwo i zafałszowywać jego autentyczne oblicze, przerysowując jedne elementy, a nie dostrzegając innych²⁶. Sobór Watykański II oraz analizowane wyżej dokumenty Kościoła współczesnego, podejmując postulat hierarchii prawd wiary, apelują nie tylko o wierny przekaz Ewangelii, ale domagają się także właściwego rozkładania akcentów i uszanowania zbudowanej w słowie Bożym harmonii, czyli wewnętrznych zależności istniejących między poszczególnymi prawdami.

Takie jest też praktyczne przesłanie adhortacji *Evangelii gaudium* co do tego zagadnienia. Papież Franciszek zachęca w niej do wyciągnięcia wniosków duszpasterskich z nauczania soborowego, które zawiera dawne przekonanie Kościoła na temat hierarchii prawd wiary. Postuluje przede wszystkim zachowanie należytej proporcji w głoszeniu Ewangelii. Można ją rozpoznać w częstotliwości, z jaką porusza się niektóre tematy, oraz w akcentach, jakie się kładzie w przepowiadaniu. Aby nie pozostać gołosłownym, papież poda-

---

²⁶ S. C. Napiórkowski OFMConv. *Matka mojego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża 1988 s. 196.

je konkretne przykłady i zauważa: „jeśli jakiś proboszcz podczas roku liturgicznego mówi dziesięć razy o wstrzeźliwości, a tylko dwa lub trzy razy o miłosierdziu czy sprawiedliwości, dochodzi do dysproporcji, powodującej, że przysłonięte zostają te właśnie cnoty, które powinny być bardziej obecne w przepowiadaniu i katechezie. To samo ma miejsce, gdy bardziej się mówi o prawie niż o łasce, bardziej o Kościele niż o Jezusie Chrystusie, bardziej o papieżu niż o Słowie Bożym” (EG 38). Można więc stwierdzić, że jeśli się wystarczająco nie docenia głównych prawd, czy to z zakresu wiary czy moralności, a akcentuje i poświęca wiele uwagi drugorzędnym, godzi się w Ewangelię, której Chrystus zapewnił właściwą harmonię²⁷.

Z zasadą hierarchii prawd wiary łączy się również potrzeba przekazywania wspólnocie Kościoła całości Bożego objawienia. Każdy kaznodzieja powinien się więc kontrolować, czy przekazuje *integrum fidei*. Istnieje bowiem pokusa, by podejmować pewne tematy, a inne przemilczać. Jeszcze gorzej byłoby, gdyby stawiane akcenty doktrynalne lub moralne wywodziły się z określonych opcji ideologicznych, podzielanych przez kaznodzieję (por. EG 39). Przed takim wykluczeniem którejkolwiek prawdy chrześcijańskiej przestrzega adhortacja *Evangelii gaudium*. Dokument z mocą stwierdza: „Nie wolno zniekształcać integralności orędzia Ewangelii” (EG 39). Przekazywane integralnie prawdy wiary i moralności ukazują całość orędzia chrześcijańskiego i „nawzajem się oświełają” (EG 39).

Podsumowując podjęte wyżej rozważania na temat hierarchii prawd wiary i ich wpływu na przepowiadanie, należy za papieżem Franciszkiem stwierdzić, że „kiedy przepowiadanie jest wierne Ewangelii, wyraźnie widać centralny charakter niektórych prawd i staje się jasne, że chrześcijańskie przepowiadanie moralne nie jest stoicką etyką; jest czymś więcej niż jakąś ascezą, nie jest zwykłą filozofią praktyczną ani katalogiem grzechów i błędów. Ewangelia zaprasza przede wszystkim, byśmy odpowiedzieli Bogu, który nas kocha i nas zbawia” (EG 39). Moralna budowla Kościoła nie może stać się „zamkiem z papieru”. Głoszone przez kaznodziejów słowo Boże ma być świeże i wnosić wszędzie „zapach Ewangelii”.

---

²⁷ T e n ż e. *O właściwe miejsce Bogarodzicy w pobożności katolickiej. Pytania o hierarchię prawd*. W: *Maryja w tajemnicy Chrystusa*. Red. S. C. Napiórkowski, S. Longosz. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 1997 s. 190.

BIBLIOGRAFIA

- Forte B.: Fundamenty wiary. Przewodnik życia chrześcijańskiego. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew” 2012 s. 9-10.
- Kopeć E.: Znaczenie chrystologicznej koncentracji w teologii współczesnej. W: Chrystocentryzm w teologii. Ogólnopolskie Sympozjum Chrystologiczne, kwiecień 1974. Red. E. Kopeć. Lublin: Wydział Teologiczny KUL 1977 s. 13-68.
- Lausberg H.: Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze. Przeł. i oprac. A. Gorzkowski. Bydgoszcz: Homini 2002.
- Napiórkowski S. C. OFMConv: Matka mojego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy). Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża 1988.
- Pawłowski S.: Znaczenie zasady hierarchii prawd w kaznodziejstwie. W: Integralne kształcenie kaznodziei. Red. W. Broński. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 211-218.
- Panuś T.: Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.
- Rabiej S.: Hierarchia prawd wiary. W: Encyklopedia katolicka. T. 6. Lublin: TN KUL 1993 kol. 845-848.
- Ravasi G.: Powrót do cnót. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2011.

ZASADA *PONDUS ET ORDO* W ADHORTACJI *EVANGELII GAUDIUM*
I JEJ PRZESŁANIE DLA KAZNODZIEJSTWA

Streszczenie

Zasada *pondus et ordo*, porządkująca treści wiary według ich „związku z podstawą bądź rdzeniem wiary chrześcijańskiej”, jak stwierdza Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* w numerze 11, ma duże znaczenie dla kaznodziejstwa. Zasada ta domaga się, by prawdy wiary i moralności przekazywać nie tylko w sposób wierny Ewangelii, ale także tak, by prawdy pierwszorzędne były głoszone i przeżywane w pobożności pierwszorzędnie, a drugorzędne drugorzędnie. Zasada ta spotkała się z dużym uznaniem papieża Franciszka w adhortacji *Evangelii gaudium*. Artykuł analizuje wypowiedzi poświęcone temu problemowi zawarte w tym dokumencie.

Słowa kluczowe: zasada *pondus et ordo*, hierarchia prawd wiary i moralności, adhortacja *Evangelii gaudium*, kaznodziejstwo.